

Caminin kuzeydoğusunda yer alan ve kuzey köşesi surların dışında kalan hamamda kesme ve moloz taş kullanılmıştır. Yapıda soğukluk kısmı altta kesme ve moloz taşla örülüp değişikliğe uğramış olan üst kısmı ahşap hatıllı kerpiç dolguludur. Üzeri ahşap kubbe ile örtülü olan soğukluk bölümünden açılan bir kapı ile ılıklik bölümüne girilmektedir. Aynalı tonozla örtülü olan ılıklik bölümünde Bursa kemerli üç adet niş bulunmaktadır. Bu bölümde açılan iki kapıdan biri ile aynalı tonozla örtülü helâya, diğeri ile de sıcaklık bölümüne geçilir. Hamamın sıcaklığı birbirine bir kapı ile açılan kare planlı ve kubbe ile örtülü iki birimden oluşmaktadır. Kubbeye geçişin tromplarla sağlandığı sıcaklıkta duvarlara kurnalar için nişler açılmıştır. Sıcaklığın ikinci biriminden açılan bir kapı ile küllhan ve su depolarına geçiş sağlanmaktadır. Hamamın küllhan bölümü ılıklik bölümünün yanında yer almakta olup girişi güney yönünde bulunmaktadır.

Sibyan mektebi kesme ve moloz taşla inşa edilmiştir. Kare planlı olan yapının üzeri tuğla ile örülü çapraz tonoz örtülüdür. Yapının doğu cephesine açılan basık kemerli girişi günümüzde yol seviyesinin altında kalmıştır. İç mekânda girişin karşısında bir ocak ve iki yanında birer nişe sahip olan mektebin doğu ve kuzey duvarlarında da birer niş açılmış olup güney duvarında da pencere olması muhtemel bir açıklık görülmektedir. Sinan Paşa Külliyesi günümüze orijinal planı ile ulaşmamıştır. Ancak yapılan incelemeler sonunda dört yarım kubbeli merkezî plana sahip olduğu kabul edilen camisiyle bu planda ele alınan yapılar arasında erken bir örnek olarak dikkati çekmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 625; *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* (haz. Yücel Dağlı – Seyit Ali Kahraman), İstanbul 2005, II/1, s. 208; Gülen Elkan, *Tosya-Kargı-Hacı Hamza-Oğuz Köyü Türk Mimari Eserleri* (lisans tezi,

1968), İÜ Ed. Fak. Sanat Tarihi, s. 67-78; Tülay Reyhanlı, *Osmanlılarda Külliye Mimarisinin Gelişmesi* (yüksek lisans tezi, 1974), İÜ Ed. Fak. Sanat Tarihi, s. 266-268; Yüksel, *Osmanlı Mi'mârîsi V*, s. 142-145; Metin Sözen, "Hacı Hamza'daki Türk Eserleri", *Anadolu Sanatı Araştırmaları*, II, İstanbul 1970, s. 113-133.

ZEYNEP HATİCE KURTİL

SİNAN PAŞA KÜLLİYESİ

Afyonkarahisar'ın Sinanpaşa ilçesinde
XVI. yüzyıla ait külliye.

Sinan Paşa Camii, cümle kapısı üzerindeki kitâbesinden ve vakfiyesindeki kayıttan öğrenildiğine göre 931 (1524-25) yılında inşa edilmiştir. Yerin adı aslında Sıçanlı iken Sincanlı olarak değiştirilen ve resmî adı son yıllarda Sinanpaşa'ya çevrilen küçük bir yerleşim yerinin içinde bulunan bu cami esasında bir tabhâneli cami, türbe, aşhane-imaret ve büyük ihtimalle bir sıbyan mektebinden oluşan bir külliye halinde yapılmıştır. XVI. yüzyılda Osmanlı tarihinde çok sayıda Sinan Paşa bulunmaktadır. Bu külliyenin bânisi olan Sinan Paşa'yı Edip Ali Baki, vakfiyede okunan "Celâlüddeve ve'd-dîn" ibaresini bir ön ad olarak kabul ederek Celâleddin Sinan Paşa şeklinde yazmayı teklif etmiş ve bu teklif başkaları tarafından da benimsenmiştir. Yine aynı yazar, 1047 (1637-38) tarihli şer'iyye sicilindeki bir fermanla ona Lala Sinan Paşa denildiğine de işaret eder. Halbuki Evliya Çelebi, Sinan Paşa'ya "Gazi" lakabını vermiştir. Her nedense bazılarınca Sinan Paşa'nın Akkoyunlu ailesinden Uzun Hasan'ın oğlu Mehmed Bey'in oğlu olduğu yolunda bir iddia ortaya atılmıştır. Fakat bu iddiayı doğrulayacak sağlam hiçbir dayanak yoktur. Edip Ali Baki'nin tekrarladığı bir halk rivayetine göre Sinan Paşa, Çathöyük'ten bir çoban olarak hayata atılmış ve Yavuz Sultan Selim'in gözüne gi-

rerek vezir yapılmıştır. Bu rivayetin de sağlam bir esası yoktur. *Sicill-i Osmânî*'de birçok Sinan Paşa anılmakta, ancak bunların Sincanlı'daki imaretin kurucusu ile bağlantısı tesbit edilememektedir. Bunların arasında 932'de (1525-26) İran'da şehid düşen bir Sinan Paşa dikkati çekmekteyse de elde yine yeterli bir delil bulunmamaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde sûreti bulunan vakfiyeden Kanûnî Sultan Süleyman devri vezirlerinden Sinan Paşa'nın bânisi olduğu anlaşılan imaret hakkında şunlar yazılıdır: "... Karahisarısâhib şehrine bağlı Sıçanlı-âbâd nahiyesi hudutları içinde bulunan Çathöyük köyünde yaptırdığı imaretin bütününü vakfetti. Bu imaret bir cuma mescidine, gelip giden müslüman misafirlerin yatması için iki eve, bir Kur'an okuluna, bir mutfığa, bir fırına, bir mahzene veya bir ambara, gelen misafirlerin ve fakirlerin hayvanları için bir tavlaya, buralardaki aletlere, eşyaya, yollara mütemmim ve tâbi yapılara ..."

Evliya Çelebi bu külliyenin yapımından 140 yıl sonra 1671'de çıktığı bir seyahatinde uğradığı Karye-i Sinan Paşa'nın 200 hâneli bir müslüman köyü olduğunu ve Karahisar paşasının voyvodalığı hükmünde bulunduğunu, haftada bir büyük pazarı kurulduğunu belirtir. Evliya Çelebi imaretin kurucusunu Gazi Sinan Paşa adıyla yazmakta, imareti teşkil eden yapıların kubbelerinin kurşun kaplı olduğuna işaret etmektedir.

Külliyenin cümle kapısı kernerî üzerindeki esas kitâbesinin altında boya ile yazılmış ikinci bir kitâbe yer almaktadır. Boya ile yazılmış manzum kitâbenin gerek ifadesinde gerek imlâsında tam anlaşılabilen bir durum vardır. Tarihi de silikçe olmakla beraber tahminimize göre üstteki esas kitâbenin benzeri olup 932 (1525-26) olarak teşhis edilebilmektedir. İçinde gizli bazı mânalar olduğu sanılan bu kitâbenin esas yapı kitâbesinden kısa bir süre sonra yazılmasına bir anlam verilememektedir. Ayrıca caminin dışında kible duvarının saçağı dibinde aşağıdan oldukça zor okunabilen geç döneme ait üçüncü bir kitâbe bulunmaktadır. Mihrabın tam üstüne isabet eden yuvarlak pencerenin hizasında sivri üçgen şeklinde bir alınlık içerisinde bir mermer levha üzerine işlenmiş üç satırlık bu kitâbeden caminin Sinan Paşa ailesine mensup Necib Nûri Efendi adındaki bir kişinin himmetiyle 1293'te (1876) tamir ettirildiği öğrenilmektedir. Kitâbede bu tamirin Sultan Murad döneminde yapıldığı haber verilmektedir. Bu durum son

Sinan Paşa
Camii –
Sinanpaşa /
Afyonkarahisar

derece ilgi çekicidir. Burada adı geçen padişah V. Murad'dır. Bilindiği gibi V. Murad 1876 yılının 30 Mayıs günü Osmanlı tahtına geçmiş ve ancak üç ay süren bir padişahlıktan sonra 31 Ağustos'ta hal edilmiştir. Kitâbede padişah V. Murad'ın adı ve tarih hiçbir şüpheye yer vermeyecek şekilde belirlidir. Yalnız doksan üç gün Osmanlı tahtında bulunan V. Murad'ın adına Anadolu'nun bu ücra kasabasındaki bir hayır eserinde rastlanması gerçekten şaşırtıcı bir durumdur. Sinan Paşa Camii'nin tamirinin 1876 yılının Haziran-Ağustos ayları içinde tamamlandığını bu bakımdan kesin olarak söylemek mümkündür. Diğer taraftan bu kitâbenin âdeta görölmez bir yere yerleştirilmesinde de V. Murad'ın kısa süren saltanatının payı olmalıdır. Tamiri yaptırılan V. Murad adını veren kitâbeyi değiştirmeyi doğru bulmamışlar, fakat onu aşağıdan görölmez ve okunmaz bir yere yerleştirmeyi ihtiyata uygun bulmuşlardır. Bu taş kitâbede manzum tarihi yazan Feyzi adında bir şairdir. Fakat Edip Ali'nin işaret ettiğine göre Afyonkarahisarlı Çizmecizâde Osman Râşid Efendi adındaki bir şairin de bu tamirle ilgili bir tarihi bulunmaktadır. Bu manzum tarihte de aynı tarih verilmektedir. Burada yatan külliye'nin kurucusu Sinan Paşa'nın baş ve ayak şahidelerinde de yazılar vardır.

Külliye ile ilgili olarak Edip Ali Baki tarafından on dört sayfalık bir monografya 1947 yılında yayımlanmıştır. 1951'de İstanbul'daki *Akşam* gazetesinde çıkan bir yazıda buraya ait vakıflarda bir miktar paranın bulunduğu haber verilerek bununla başta türbe olmak üzere külliye'nin tamirine başlanacağına işaret ediliyordu. Ancak bu işlerin ne dereceye kadar gerçekleştirildiği bilinemez. 1960 yıllarına doğru ek binalardan bazılarına yeni tamirler yapılmıştı. Türbe düzenlenmişse de caminin bazı kısımlarında önemli ölçüde bakımsızlık izleri dikkati çekiyordu.

Külliye'nin merkezi olan cami Osmanlı dinî mimarisinin XIV ve XV. yüzyıllarda çok sayıda örneğine rastlanan, fakat XVI. yüzyılın ilk yarısı içlerinde artık yapımına devam edilmeyen zâviyeli (tabhâneli) camilerin sonuncularından biridir. Tabhâne mekânlarında gezgin dervişlerin misafir edildiği bilindiği gibi Sinan Paşa Camii'nin esas kitâbesinde de bu husus açıkça belirtilmektedir. Tarih bakımından bu yapıya en yakın örnekler arasında Diyarbakir'de Bıyıklı Mehmed Paşa tarafından 922-927'de (1516-1521) yaptırılan Fâtih Paşa Camii, İstanbul'da 929'da (1523) tamamlanan

nan Sultan Selim Külliyesi, Rodos'un 1523'te fethinin arkasından inşa edilen Süleymaniye Camii ve Silivri'de 927'de (1521) yapılan Pîrî Mehmed Paşa Camii, Saraybosna'da 937'de (1530) inşa edilen Gazi Hüsrev Bey İmareti, nihayet Halep'te 952'de (1545) biten Hüsreviyye İmareti yer almaktadır. Malatya'nın yakınında Fethiye köyünde Kanûnî Sultan Süleyman devrinde yapılan imaret de bu gruba alınmalıdır. Bunların hepsi, Sinan Paşa İmareti'nde olduğu gibi yapının kuzey cephesinde boydan boya bütün binanın genişliğince uzanan kubbeli bir son cemaat yerine sahiptir. Yanlarda sadece dört köşe planlı birer tabhâne odası bulunmaktadır. Daha erken örneklerde görülen, üzeri kubbe ile örtülü bir avlu hâtırası olan ortası şadırvanlı, namaz mekânına göre döşemesi daha alçak olan, kubbesi aydınlık fenerli avlu bölümü artık tamamen ortadan kalkmıştır. Buna karşılık cami olarak kullanılan esas namaz mekânında kâh basit, dört köşe ve kubbe ile örtülü bir mekân tatbik edilmiş, kâh bu kısımda genel cami mimarisinin gelişmesine uygun biçimde yeni şekiller denenmiştir. Sincanlı'da Gazi-Lala Sinan Paşa İmareti bu ikinci gruba girmektedir. Ortadaki namaz mekânları değişik ve genel cami mimarisinin akımına ayak uyduran biçimdedir. Silivri'de Pîrî Mehmed Paşa ile Saraybosna'da Gazi Hüsrev Bey imaretleri mihrap kısmında yarım kubbeli bir bölümün katılması suretiyle daha değişik bir şekil almış, Diyarbakir'de Fâtih Paşa Camii ise İstanbul'un selâtin camilerinde uygulanan dört pâyeli, dört yarım kubbeli şeklin bir benzeri olarak meydana getirilmiştir. Halbuki Sinan Paşa İmareti'nde daha değişik bir biçim kullanılmış ve birbirini takip eden, enine gelişen iki mekân inşası suretiyle bu namaz bölümü meydana getirilmiştir. Ortadaki kare bölümler kubbeyle örtülmüş, yanlarda kalan dar bölümler daha alçak yarım kubbeyle kapatılmıştır. Böylece Sinan Paşa İmareti'nin cami kısmı tabhâneli camiler arasında çok değişik bir şekil kazanmıştır.

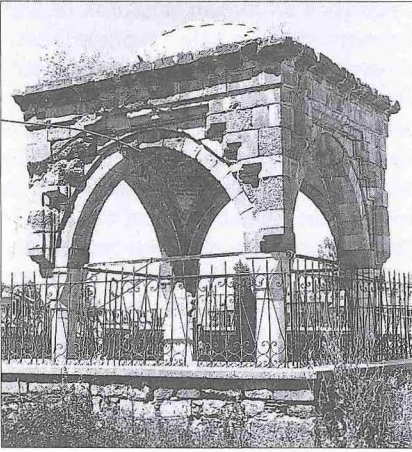
Cami kısmının Türk sanatı mimarlık tarihi içindeki durumu Semavi Eyice'nin makalesinde etraflı şekilde açıklanmıştır (bk. bibl.). Caminin içinin çok geç bir devirde büyük ölçüde değişikliğe uğradığı anlaşılmakta ve orijinal hiçbir tezyinat görülmemektedir. Yine geç bir devirde yapıldığı anlaşılan bir mihrap bulunmaktadır. Bu mihrabın da süslemesi dönemin mimarisine aykırı bir süsleme ile gözü rahatsız edecek derecede aşırı motif ve renklerle bezenmiştir. Aynı üslûp minberde de farke-

dilir. Caminin içinin 1876 tamirinde çok değiştirilmiş olduğu anlaşıldığı gibi aynı husus minaresinde de farkedilmektedir. Kürsü muntazam taş-tuğla örülü sekizgen biçimli olup yuvarlak gövdeye geçiş pabuç kısmında tuğladan üçgenler yardımıyla sağlanmıştır. Bunun da üzerinde bir bilezikle başlayan gövde yükselir. Şerefe çıkması konsollar halindedir ve aralarında 1876 onarımında yapılan pencere alınlıkları gibi üçgen süslerin bulunması gövde ile şerefenin aynı tamirde yenilendiğinin işareti olsa gerektir. Şadırvan da bugünkü haliyle orijinal değildir. Belki havuz kısmen eski olabilir. Üzerini koruyan sundurma ahşap direklerle oturan ahşap çatı halindedir.

Avlunun sağ tarafında ve avlu duvarına bitişik olarak inşa edilmiş tek kubbeli bir yapı bulunmaktadır. Avluya bakan cephesinin bir kenarında bir kapısı ve bir penceresi olan bu binanın ne olduğu bilinmemektedir. Bazıları buna misafirhane demekseyse de kanaatimizce bu doğru olmaz. Misafirhane doğrudan doğruya caminin iki yanına bitişik olan tabhâne odalarıdır. Bu tek kubbeli mekânın bir sıbyan mektebi olması mümkündür. Nitekim Sinan Paşa'nın vakfiyesinde burada bir mektep olduğu bildirilmektedir. 1968 yılında yapılan restorasyonun pek başarılı olduğu söylenemez.

Aşhane-imaret binası avlunun sağ tarafında bir sıra üzerinde dizilmiş, hepsi de beşik tonozlarla örtülü değişik ölçülerde dört mekândan ibarettir. Bunların üçü birer kapı ile avluya açılmaktadır. Bir tanezinin dışarıya bağlantısı yoktur. Bu en kuzeydeki mekânın içine ancak ikinci mekândan girilebilmektedir. Bu ilk odanın sadece iki mazgal biçiminde penceresinin olması bunun vakfiyede adı geçen mahzen olması ihtimalini hatıra getirir. İkinci mekân hem dışarı ile hem de birinci ve üçüncü odalarla bağlantılıdır. Bunu takip eden üçüncü oda ise sadece ikinci mekândan geçilen bir bölümdür. Avluya açılan geniş bir penceresi ve ocağı vardır. Nihayet dördüncü mekân tamamen ayrı olup bunun da dışı bağlantı sağlayan bir kapısı ve ocağı vardır. Bu dört mekânlı ek binanın aşhane-imaret olması kuvvetle muhtemeldir. Aşevinde adam başına sabah akşam birer ekmek, 30 dirhem bal, 50 dirhem karabiberli pırnç pilavı, 25 dirhem et verilmesi, ramazan, cuma ve kandil günlerinde bunlara zerde ilâve edilmesi gerektiği vakfiyesinde kaydedilmiştir.

Avlu kapısının hemen sağında bugün biraz çukurda kalmış olan Sinan Paşa'nın

Sinan Paşa'nın açık türbesi

açık türbesi vardır. Dört sütuna dayanan dört kemer üzerinde küçük bir kubbe bulunmaktadır. Türbenin avlu duvarı dışındaki yola bakan cephesinde kemerin üst tarafında bulunan çok silinmiş, bozulmuş, yumuşak taşla işlendiği için okunması hemen hemen imkânsız olan kitâbe türbenin geç bir devirde değişikliğe uğradığını, hatta belki kubbesinin yeniden yapıldığını göstermektedir. Bu bozuk kitâbedeki tarihin 1314 (1896) olduğu sanılmaktadır. Ayrıca kitâbede bir ay-yıldız motifinin bulunması da bunu doğrular mahiyettedir. Bu duruma göre türbenin kubbesi çok geç bir devirde büyük bir tamir geçirmiş olmalıdır. Türbenin içinde mermer bir lahit, baş ve ayak şahideleri mevcuttur. Bu taşlar dikkatli ve iyi bir taş işçiliğine sahiptir. Ayak şahidesinde babasının adının Mehmed olduğu ve şehiden 932 (1525-26) yılında vefat ettiği bildirilmektedir. Şehid denilmesi de ayrıca dikkat çekicidir. Bu sıfat bugün savaşta hayatını kaybedenlere verildiği gibi o devirde bazan idam edilen vezirler için de kullanılmaktadır. Aynı şekilde kubbeyi taşıyan dört sütunun başlıkları da itinalı bir işçilikle işlenmiş olmakla beraber bunların tamamlanmadan bırakıldığı ayrıca dikkati çeker.

İmaretin avlusunda avlu kapısından camiye uzanan yolun solunda tek başına bir de mezar bulunmaktadır. Bu mezar, kalın mermer levhalardan oluşan lahitle nisbetsiz bir şekilde baş ve ayak ucuna dikilmiş iki silindirik taştan oluşmaktadır. Ancak bu taşların üzerinde mezarın kime ait olduğunu belirtecek hiçbir yazı mevcut değildir. Lahit kısmında oldukça itinalı birta-

kım işlemler bulunmasına karşılık şahidelerin tamamen boş olması gariptir. Lahdin üzeri de bir kapakla kapatılmıştır. Bilinmeyen bir tarihte gerçek kitâbeli şahidelerin yok olduğuna ihtimal verilebilir. Belki de Sinan Paşa'nın kabrinin üstünde görülen mermer kavuk buraya aitti. Bir halk rivayetinde bu kabrin Sinan Paşa'nın hocasına ait olduğu ileri sürülürse de bu söylentiye doğrulayacak bir bilgi elde edilememiştir.

Sinan Paşa Külliyesi'nin bir parçası olan hamam ise külliyenin biraz uzağında bulunmaktadır ve tek hamamdır. Dış mimarisi pek açıkça görülememekte, soyunma yeri ise geç bir döneme ait olduğunu göstermektedir. Bir ılık bölümden sonra gelen sıcaklık kısmı dört eyvan şemasına göre inşa edilmiş olmakla beraber bir eyvan yapılmadığından üç eyvanlı olarak kalmıştır. Dolayısıyla sadece iki halvet hücrelerine sahiptir. Hamamın batı cephesine bitişik çok yeni tarihlere ait bir de çeşme görülür. Bu çeşmenin taşları eski işlenmiş parçalardan oluşmaktadır. Öğrenildiğine göre orijinal esas çeşme hamamın giriş cephesine bitişik olarak yapılmışken 1953-1955 yıllarında buradan sökülmüş ve mimari parçaların bir araya getirilmesi suretiyle bugün görülen hüviyetsiz çeşme binaya yapıştırılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (Dağlı), IX, 23; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî* (haz. Nuri Akbayar), İstanbul 1996, V, 1511; Edip Ali Baki, *Afyon'daki Sinan Paşa*, Ankara 1947, s. 14; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Ankara 1972, I, 143-147; Semavi Eyice, "İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi: Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler", *İFM*, XXIII/1-2 (1962-63), s. 3-80; a.m.f., "Sinanlı'da Sinan Paşa İmareti", *VD*, sy. 10 (1973), s. 303-336; Ramazan Şeşen, "Sinan Paşa'nın Arapça Vakfiyesinin Tercümesi", a.e., sy. 10 (1973), s. 337-343.

SEMAYİ EYİCE

SİNAN PAŞA KÜLLİYESİ

Bursa Yenişehir'de
XVI. yüzyılın ikinci yarısında
inşa edilen külliye.

Sadrazam Koca Sinan Paşa tarafından yaptırılan külliye günümüzde cami, imaret ve tekke olarak kullanılmış olması muhtemel beş birimli bir yapıdan meydana gelmektedir. Bir çevre duvarı içine alınmış olan yapılar topluluğundan cami güney yönünde yer alırken bunun kuzey-güney doğrultusunda beş birimli tekke bulunmaktadır. Günümüzde kısmen ayakta kalabi-

len bir çevre duvarı ile bu yapıya bağlanan imaret kuzeyde doğu-batı yönünde yerleştirilmiştir. Külliye'nin doğusunda kuzey-güney doğrultusunda yer alan kalıntılar arasına aittir. Topkapı Sarayı Müzesi Sinan Paşa Arşivi kayıtlarında ve Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sinde kervansarayın adı geçmekteyse de yapı günümüze ulaşmamıştır. Külliye'nin bir hamamı olduğu yerel kaynaklar tarafından belirtilmekte, ancak bugün bunu doğrulayacak mimari bir veri bulunmamaktadır. Caminin güneyinde kareye yakın dikdörtgen planlı, doğu-batı yönünde beşer birimden oluşan yapı kalıntısının medreseye ait olma ihtimali vardır. Külliye'ye giriş iki kapı ile sağlanmakta olup bunlardan biri tekke olması muhtemel yapının güney duvarı üzerindedir, diğeri ise kuzey yönünde arastaya açılan kapıdır. İnşa kitâbesi bulunmamakla birlikte arşiv kayıtlarından hareketle külliye'nin inşasının 980'de (1572-73) başlayıp 990'dan (1582) önce tamamlandığı kabul edilmektedir. Bu tarihlere her ne kadar Sinan'ın başmimarlık dönemine rastlarsa da ona ait tezkirelerde külliye'nin adı geçmemektedir. Yapılarında kesme ve moloz taşla tuğla malzemenin kullanıldığı külliye 1966-1968 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir.

Külliye'nin güneyinde yer alan cami tek kubbeli harimi ve üç birimli son cemaat yeriyile basit bir plan özelliği gösterir. Yapının ana kitlesi, kirpi saçaklarla bölüm-

Sinan Paşa Camii ve Medresesi – Yenişehir / Bursa

